

УДК 327.7 (477)+351.88

**УКРАЇНА – РЕСПУБЛІКА ПОЛЬЩА
(Політична сила історичної пам'яті?)**

У статті обґрунтована необхідність взаєморозуміння сторін – стратегічних партнерів України і Республіки Польща. Згадуються негативи історичних нашарувань в українсько-польських відносинах. Зазначено, що розбудовуючи відносини з Україною, Польща активно утверджується в якості лідера Східного вектора зовнішньої політики ЄС, а також форматора простору безпеки Європи. Міститься заклик: Польсько Громадо, будь щільною! Не дозволяй увести себе в оману!

Ключові слова: співробітництво, стереотипи, загрози, Східний вектор політики ЄС.

Україна – одна з небагатьох держав світу, яка, розбудовуючи відносини з європейськими країнами, спромоглася віднайти формулу подолання негативних нашарувань, що накопичувалися у взаєминах з європейськими сусідами протягом століть, толерантно поставитись до політичних устремлень інших іноді навіть в ущемлення власних інтересів. При цьому, не зважаючи на важкий тягар історичних образ і історичної пам'яті, вибудувала взаємини з позавчорашніми противниками і вчорашніми конкурентами на толерантних засадах міжнародного права, поважаючи суверенітет, територіальну цілісність і право вибору.

Особливе місце в цій низці взаємовпливів належить польському факторові. Не занурюючись у глибину століть, зазначимо, що Польщі і полякам відведено чимало сторінок української історії. Були вони різноманітними: і негативними, і позитивними, оскільки відносини між сусідами, в які глибоко вплетений також етнічний чинник, не бувають простими і однозначними.

Розбудова відносин сучасної України з країнами Центрально-Східної Європи (ЦСЕ), зокрема з Польщею є необхідним компонентом для збереження миру і стабільності не тільки для нашої держави, а й забезпечення безпеки як у регіональному, так і глобальному вимірі. Використовуючи досвід країн Центрально-Східної Європи у закріпленні в євроатлантичному середовищі, Україна має торувати свій, власний шлях європейської інтеграції.

Особливого поштовху для просування України європейським напрямом, безперечно, надали помаранчеві події, а за ними і Революція Гідності. Цей хронологічно короткий період був непростим для нашого народу. Період пошуку, вибору і випробування. Різні варіанти розвитку подій очікували на нас: від силових, збройних до мирних і виважених.

У непрості часи підтримка української демократії з боку польського керівництва і значної кількості поляків свідчила не тільки про зростаючу довіру до українців, а й розуміння України, повагу прагнень її громадян до кращого життя, гідності і високої свідомості народу.

По відношенню до України поляки виявили природний інстинкт самозахисту: Україну віднесено до справ, для Польщі стратегічних.

Підтримавши Україну, виграла в очах Світу й Польща, яка завдяки українській перемозі довела правильність свого вектора Східної політики, яку не визнавали і критикували проросійські сили в самій Польщі. До того ж польська демократія перемогла і в консолідації політичних сил всередині країни.

Отже, Республіка Польща є багатогранним партнером України. Ця держава виявилася першопрохідником у складних тенетах постбіполярної системи міжнародних відносин, спромоглася не тільки зберегти свій суверенітет у складних історичних протистояннях, а й гідно вийти з випробувань ХХ століття і не просто вийти, а **вибороти карт-бланш на офіційне місце в Європі: членство в НАТО і ЄС.**

Відносини України і Республіки Польща відрізняються багатоплановістю, насиченістю подій, проблемним характером становлення. Можна виокремити кілька етапів розвитку

взаємодії двох держав. Перші з них характеризуються виходом України на міжнародну арену як суб'єкта міжнародного права, що схвально сприйняло польське керівництво, і **2 грудня 1991 р. Республіка Польща першою серед зарубіжних країн визнала державну незалежність України**. Країни встановили дипломатичні відносини на рівні посольств. Підписали важливий документ – міждержавний Договір про добросусідство, дружні взаємини та співробітництво, **створили Консультативний комітет Президентів України і Республіки Польща**.

Комітет – безпрецедентна форма взаєморозуміння, обоюдної тяжіння та співробітництва; структура провідних фахівців, які мали вивчити, проаналізувати і дати відповіді-поради главам держав на непрості питання спільних проблем, що постали в історичному, економічному і політичному вимірі. На переконання сторін, робота комітету мала сприяти розбудові схеми безпеки в нових політичних умовах, а також розгалуженому співробітництву, поліпшенню координації спільних дій у першу чергу транскордонного співробітництва, бартерної торгівлі, у боротьбі із злочинністю тощо.

Таким чином на початковому етапі передбачалося охопити безпекові питання. Сторони розробили статут Консультативного комітету, у ст. 2 якого йшлося про завдання створеної структури, аналіз і пропозиції щодо питань, які виникають як у відносинах між країнами, так і Центральноєвропейського регіону. Зазначимо, що на долю комітету випало непросте завдання: покласти початок розв'язанню доленосних питань не тільки двох країн, а й європейської, а отже й світової безпеки.

Офіційно консультативний комітет як своєрідний механізм гарячої лінії між Президентами почав діяти за обоюдною згодою керівників у квітні 1993 р., що було підтверджено відповідним протоколом, укладеним на тривалий час і який міг бути денонсований кожною стороною шляхом нотифікації. У такому разі протокол втрачав би чинність через шість місяців після денонсації. Перше засідання комітету відбулося в Києві у 24–27 травня 1993 р. Комітет створив комісію експертів у галузі безпеки, економіки, гуманітарних питань. Наголосив на поглибленні економічної співпраці двох держав, яка б включала розвиток банківського співробітництва, поліпшення прикордонних переходів, розширення повітряних сполучень, узгодження позицій на ринках третіх країн, у нафтовій промисловості, а також у питаннях соціального забезпечення тощо.

Серед гуманітарних проблем особливу увагу було звернуто на необхідність подолання історичних стереотипів протистояння народів, що в інформаційному плані мало місце переважно в польській навчальній і науковій літературі. На цих питаннях було зосереджено роботу спільної комісії експертів з питань перегляду змісту підручників з історії, географії, захисту й збереження пам'яток культурної спадщини, інвентаризації пам'яток культури і можливість їх передачі на взаємних засадах відповідно до домовленостей; забезпечення умов для розвитку культури національних меншин.

У галузі безпеки виокремлювалися питання про створення системи європейської безпеки, яка задовольняла б усі зацікавлені держави. Особливу увагу привернула концепція, озвучена Президентом України, про створення зони стабільності й безпеки у Центрально-Східній Європі, що в окремих пунктах збігалася з планом відомих європейських лідерів Жака Делора та Едварда Багдалюра, у свій час ініційованого Європейським Союзом.

Комітет виробляв критерії ставлення України до розширення НАТО на Схід, що полягало у прийнятті Польщі до Альянсу.

Нагадаємо, що Україна, як безпосередній сусід Польщі, могла б заблокувати хоча б і на певний час членство Варшави в НАТО (як пізніше й набуття членства в НАТО Угорщини, Словаччини, Румунії), але не зробила цього, толерантно поставившись до прагнень поляків та інших сусід.

Таким чином наступний етап становлення і розвитку взаємодії України і Польщі є особливим з точки зору формування безпекового простору навколо наших держав і просування РП до євроатлантичних структур безпеки (НАТО). Українська сторона з розумінням поставилася до прагнення Польщі та інших країн ЦСЄ набути членства в НАТО, а польська – підтримала гарантії безпеки України.

Розширення НАТО, на думку обох сторін, мало стати дієвим елементом загальноєвропейської системи безпеки. Сторони підтвердили намір співробітничати в межах ООН, ОБСЄ, інших європейських структур по заходах превентивної дипломатії та на підставі мандату ОБСЄ або ООН у діях, що запобігають чи ліквідують можливі конфлікти. Підкреслювалося, що Україна і Польща відкидають спроби узурпації будь-якою країною права на втручання у внутрішні справи інших держав, як такі, що суперечать принципам ООН і ОБСЄ.

Польща сприяла приєднанню України до регіональної організації Центральноєвропейської ініціативи (ЦЕІ), а також конкретній співпраці з субрегіональним формуванням Вишеградською групою (В-4). Обидві країни застерегли, що деякі положення російської Военної доктрини викликають занепокоєння і можуть ускладнити процес розвитку відносин.

Українсько-польські відносини охоплюють практично всі площини двосторонньої взаємодії і простягаються на Євроатлантичний простір. Як будь-якій системі, що розвивається, для них характерні періоди активізації та гальмування, пошук компромісів і певного охолодження. Такі коливання можна пояснити внутрішньополітичними чинниками, світовим кон'юнктурою, а також економічною взаємозалежністю як на двосторонньому, так і на багатосторонньому рівні.

Обидві країни визначили стан співробітництва як стратегічне партнерство. Стратегічне партнерство, за уявленням польської сторони, означає збіг позицій з основних питань міжнародної безпеки та інтеграції з європейськими та євроатлантичними структурами. Поза Україною Польща декларувала стратегічне партнерство з США і Литвою, активно підтримувала Словаччину, Латвію, Естонію на шляху інтеграції в НАТО і ЄС. Як результат, активізувалися контакти України–Польщі на всіх рівнях: загальнодержавному, міжгалузевому, підприємницькому, науковому та культурному. Пожвавив свою роботу і Консультаційний комітет, на який було покладено функції координатора всього обсягу українсько-польського співробітництва.

Розбудова українсько-польських відносин поза глобальним рівнем відбувалася на регіональному: Європа–Польща–Україна. Разом з тим зазначимо: якщо з середини 1990-х років українсько-польські відносини нарощували потенціали двосторонньої взаємодії, що дало привід оголосити відносини стратегічними, то наприкінці минулого століття (з 1999 р.) відбулося певне їх охолодження. Серед причин, що викликали таку ситуацію, можна вважати певну політичну переорієнтацію Варшави, а також деяку непослідовність українських можновладців у проведенні зовнішньополітичних рішень, активізацію українсько-російських взаємин. «Українське керівництво форсуватиме зближення з Росією, а інтеграцію з Європою в Києві розуміють як інтеграцію з її східною європейською частиною», – окреслили український вектор європейської політики у Варшаві. «Захід не інвестуватиме українську економіку, оскільки стратегічним інвестором можуть бути тільки росіяни», - повідомляли польські офіційні ЗМІ [1].

Водночас Польща намагалася розвинути самостійні активні відносини з Росією, тобто захищала власні інтереси. На цьому непростому тлі тодішній глава польської держави А.Квасьневський проводив чітку лінію на підтримку України в очах Заходу: українська тема порушувалася ним під час досить частих зустрічей з президентом США, за лобюванням якого Польща успішно просувалася в європейські і євроатлантичні структури. Таким чином зміцнення українсько-польських відносин у роки незалежності позначилося підтримкою України під час її міжнародної ізоляції, спричиненої як наслідками дезінтеграції Радянського Союзу, так і міжнародними політичними кризами (касетний скандал, кольчужна справа тощо). У цьому контексті варто зазначити виважену та далекоглядну позицію західноєвропейського сусіда.

Розширення договірної-правової основи між Україною і Польщею сприяло подальшій активізації економічного співробітництва. Поза базовим Договором про добросусідство, дружні взаємини та співробітництво, країни уклали низку міжурядових і міжвідомчих угод. Реалізація документів сприяла поглибленню зв'язків у галузі виробничої

кооперації, передусім у машинобудуванні, металургії, реконструкції вугільної промисловості, переробці сільськогосподарської продукції та військово-політичній галузі, а також координації дій у розбудові прикордонної інфраструктури та розширенні мережі прикордонних переходів із залученням коштів міжнародних фінансових структур.

Одним із пріоритетних напрямів реалізації стратегічного партнерства з Польщею є розвиток торгово-економічних відносин. В результаті за обсягом товарообороту, який в середині 1990-х років становив понад півтора мільярда доларів США, то у 2008 році 6,5 млрд. доларів [2]. Польща посіла друге після ФРН місце серед європейських країн.

Набуття Польщею членства в Євросоюзі привнесло певні зміни в схему двосторонньої співпраці. В цей новий етап країни були змушені шукати компромісних рішень і прийнятних виходів з ситуації, що склалася.

Об'єктивно польське економічне лобі розглядає Україну як широкий ринок збуту, тобто зону потенційного розширення економічної експансії. Рівень торгово-економічного обороту задовольняє польську сторону, але з-за значного від'ємного торговельного сальдо – майже 2 млрд. дол. (2008 р. експорт товарів до Польщі становив 2,3 млрд., а імпорт – 4,2 млрд. дол.) не може задовольнити Україну.

Подальшому співробітництву сприяла спільна діяльність українських і польських військових. Яскравим прикладом такої співпраці було залучення українських миротворців і будівельників до іракської кампанії, де український військовий контингент працював у складі британсько-польських сил стабілізації Іраку. Також у створеному спільному батальйоні.

Однак, поза позитивними спостереженнями відносини України і Польщі не оминають і певні непорозуміння. Це виявилось у відмінні візиту глави Польської держави в Україну (2003 р.), приводом для чого було використано ситуацію навколо меморіалу «Орлят» у Львові; загостренні з польського боку «проблеми Волині»... [3].

В польських урядових і наукових колах перемагало антиукраїнське лобі: було проведено широку кампанію з критикою доцільності та ефективності українського напрямку політики Польщі, позитивність якого була названа «політичним романтизмом і ірраціоналізмом». Не сприяла поліпшенню ситуації і розгорнута у польських засобах масової інформації кампанія конфронтаційного характеру щодо минулого і майбутнього України. Особливого розповсюдження набула ідея українського сепаратизму. Не додало позитиву введення з 1 липня 2003 р. польською стороною візового режиму з Україною. Особливе занепокоєння з цього приводу виявили польські організації в Україні: введення візового режиму вони розглядали як прагнення відштовхнути поляків від їхніх коренів, від національної культури. Пізніше ситуація була певним чином виправлена: для поляків в Україні Варшава розробила спрощене одержання віз, хоча складнощі з візового забезпечення ще залишилися.

Проблемним питанням у двосторонніх відносинах виявляється і намагання Польщі, залежної від російських енергоносіїв, підтримувати деякі російські енергетичні проекти.

Можна припустити, що причини згаданого охолодження полягали у просуванні Польщі до Євросоюзу. Україна доводила європейським партнерам, як і американському союзникові свою солідарність проти України «проблемного періоду» (касетний скандал, справа Гонгадзе, кучмізм тощо).

Хоча з точки зору заявленого стратегічного партнерства та його критеріїв, на наше переконання, такі різкі переміни в політичних уподобаннях польської сторони важко виправдати.

У геостратегічному вимірі до цього додавалася ще й хитке положення самої Польщі щодо провідних країн Європи – Франції і Німеччини, які насторожено ставилися до неї як «проамериканського троянського коня». Намагання керівника Польщі підтримати Україну саме в цей період наштовхувалося на негатив низки країн Євросоюзу. Дехто застерігав Польщу від активного лобіювання інтересів України, давав зрозуміти, що тим самим польська хода до ЄС уповільниться. Ймовірно, така тактика була спричинена побоюванням провідних країн ЄС у перехопленні через Польщу союзницьких ініціатив на користь заокеанського партнера, інтереси якого Польща відстоювала в європейському просторі.

У такій ситуації спостерігалась переорієнтація Польщі, дистанціювання від зовнішніх проблемних партнерів, яким для Заходу на той час була Україна.

Переорієнтацію в українсько-польських відносинах польській урядові кола також пов'язували із покращенням стану польсько-російських стосунків, що також піддані кон'юнктурним коливанням. **Відносини Польщі і Росії на початку нового тисячоліття, за висловлюванням урядових польських ЗМІ, набули «здорового прагматизму і історичної відповідальності».** На переконання проросійських кіл у Варшаві російський президент **В.Путін спромігся переконати росіян у необхідності співробітництва з поляками** [4].

Цілком зрозуміло, чому відбулася певна переорієнтація поглядів у складній політичній ситуації. За цим криються глибокі стратегічні (питання Калінінграду) й економічні проблеми (виживання у складних умовах непередбачуваності поведінки російського партнера, світової енергетичної політики тощо). На той час **Польща зробила вибір на користь російської нафти і газу навіть на противагу альтернативним норвезьким поставкам.** Для рекламного підтвердження проросійського вектору офіційна Варшава у Москві запозичила й форму проведення Року Росії. Проведенням «років» скористався й Київ. Але сподівання на те, що Рік Польщі в Україні підштовхне поляків розширити співпрацю з українською стороною не виправдались.

Зростання взаєморозуміння між Варшавою і Москвою, як правило, супроводжується загостренням стереотипів минувшини українсько-польських відносин. Польська сторона періодично повертається до подій на Волині 1943 року, хоча це були роки воєнного лихоліття Другої світової війни, забуваючи історію розвитку обох народів. Про Володимира Великого, що відвоював червенські городи, про знищення Польської держави у XVІІІ ст., про потоплення в крові польських повстань проти російських загарбників, про союз Петлюри – Пілсудського, війну з більшовицькою Росією, загарбання вже польських земель напередодні Другої світової війни, ліквідацію польської армії тощо.

При цьому забуваються і сумні дати 1946 і 1947 років – примусового переселення, а подекуди й винищення українців, а також операція «Вісла»...

Хоча, здавалося б, щодо згаданих питань наші народи і наші керівники поставили крапку, перепросивши одне одного за нанесені травми (згадаймо міждержавний документ «До порозуміння і єднання» та ін.) [3]. **Чомусь забувається також і підтримка з боку України посування Польщі до членства в НАТО і ЄС.**

А наша європейська молодь, не обтяжена сумними стереотипами минувшини, вже давно дивиться у Європейське спільне майбутнє через вікна світової мережі разом з польською молоддю...

Вочевидь, періодичні охолодження у відносинах Києва і Варшави не слід розглядати тільки як наслідок політичних непорозумінь. Є ще один дуже важливий чинник – Російська Федерація, на яку в кризові дні оглядається наш стратегічний партнер Республіка Польща.

Польща шукає в Україні геополітичного захисту і протидії, яка, помножена на поєднання зусиль із США, протистоятиме російському тиску.

Росія також переслідує свої інтереси, вбачаючи в Україні геополітичне (що включає політичне, географічне, економічне, культурне) величезне примноження своєї могутності на противагу Заходу.

Водночас й досі політичний вплив Польщі на Україну важко порівнювати з російським. За останні роки (до війни) значно посилюється російський чинник в українських реаліях, втім і в українській економіці. Варшава за рівнем і обсягом просування на український ринок похвалитися не може. Польща не має відповідних енергоресурсів, не є стратегічним ринком ані для української металургії, ані для інших сировинних і напівсировинних товарів, які є основою українського експорту. Польські компанії не мають в Україні відповідного політичного лобі.

У той же час Росія закріпилася на вітчизняному бізнесовому ринку через непрозорі оборонні, силові або договірні методи розв'язання проблем, неосяжний ринок для неконкурентоспроможних на західних ринках товарів, застарілу технологію тощо. До того ж, на

відміну від польської, українська і російська бізнесові еліти є подібними, що надає Москві відповідних переваг.

Майбутню модель розвитку відносин України – Польщі після набуття членства останньою в ЄС, певним чином окреслюють польські пропозиції щодо країн – сусідів Євросоюзу. **В польській стратегії на Україну покладено відповідальне завдання – бути лідером шістки країн Східного партнерства.**

Відведена Варшаві західною спільнотою роль регіонального лідера залишається за Республікою Польща, яка користується загальним бюджетом ЄС для реалізації нової конструкції Східного виміру Європейської політики. Саме Польща декларувала свою відповідальність за українське просування до членства в НАТО та ЄС.

Прийняття «Резолюції Сейму Республіки Польща у справі віддання данини жертвам геноциду, вчиненого українськими націоналістами щодо громадян Другої Речі Посполитої в 1943-45 роках» спрямоване на ламку схеми партнерства, і врешті схему безпеки.

Невже поляки забули про настанови Юзефа Пілсудського, що «без незалежної України не буде незалежної Польщі». Тим самим існує загроза розхитування системи європейської безпеки, що створювалася десятиліттями.

Чи усвідомлюють це самі поляки?

Замість висновку. Сьогодні питання «Волині» продумане і підготовлене. Однак, ким? Кому це вигідно? Вигідно провести чорну полосу розбрату між нашими народами? **В польському політичному середовищі є сили, які намагаються вплинути на перегляд зовнішньополітичної концепції країни в бік переорієнтації на сильного партнера – на Росію.**

Взаємно, що взаємини України і Польщі протягом століть склалися доволі складно і не безболісно. Не минули їх впливи оточуючих держав, які географічно і історично виявились спроможнішими і витривалішими в боротьбі у відстоюванні своїх гегемоністських інтересів і устремлень. Доволі часто і, на жаль, успішно вони використовують «слабкі» сторони українсько-польського фундаменту взаєморозуміння. І тут головне, не втратити те, що у нас є спільного: взаємоповагу, довіру, толерантність і підтримку.

Історія розпорядилась таким чином, що український і польський народи все своє життя мають перебувати наближено чи віддалено, але близько одне одного. Проблеми, що виникають в одного, віддзеркалюватимуться в іншого, досягнення і успіхи будуть позначатися і на іншому народові. Так склалося історично і ніхто не в змозі подолати цю близькість.

У розбудові відносин з Республікою Польща у найближчій і подальшій перспективі Україна виходитиме з необхідності поглиблення стратегічного партнерства, що сприятиме формуванню системи європейської безпеки. Об'єктивні реалії вимагають від обох країн тісної взаємодії, яка гарантуватиме їм безпеку у регіональному і субрегіональному просторі.

Польські керівники неодноразово наголошували, що готові підтримати Україну, і на практиці доводили свою позицію. Отже, переконання поляків в тому, що без незалежної України неможливе існування незалежної Польщі, стало своєрідним рефреном українсько-польського порозуміння.

Шановна Польська Громадо! Не забуваймо не тільки «Волині», а й «Вісли». не забуваймо Смоленська, Харкова, Явожна... І тільки історичні документи можуть довести об'єктивну істину. Водночас, сьогодні треба навчитися прощати. прощати заради Майбутнього.

Посилання

1. P. Kościński, Prezydent Ukrainy szuka oparcia w Rosji. Kuczma spotkał się wczoraj z Władimirem Putinem // Swiat. 2002. 12 grud.
2. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності у 2005 році. К., 2006; Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами за 2008 рік; <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

3. Див.: Informacja // Rzeczpospolita. 2003. 3 marca. Заява Президентів України Л.Д. Кучми і Республіки Польща А.Квасьневського з нагоди 60-ї річниці волинської трагедії // Урядовий кур'єр. 2003. 12 лип.
4. Польша по-прежнему боится России // Московские новости. 1999. 9 февраля; S.Popowski. Gazociąg ominie Polsku // Rzeczpospolita. 2002. 8 pazdziernika; Informacja // Rzeczpospolita. 2002. 9 listopada.

Дипломатична академія України МЗС України